

Стришенець Н.,

зав. відділу НБУВ, старш. наук. співроб., д-р іст. наук

ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ЗАРУБІЖНОГО БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА

У статті розкрито сучасні тенденції розвитку таких складових бібліотекознавства, як формування та організація бібліотечно-інформаційних ресурсів, бібліотечно-бібліографічні класифікації. Особливу увагу приділено особливостям сучасного комплектування, каталогізації і насамперед каталогам нового покоління.

Ключові слова: зарубіжне бібліотекознавство, формування фонду, організація бібліотечно-інформаційних ресурсів, бібліотечно-бібліографічна класифікація, каталоги наступного покоління.

The author reviews modern trends in the development of such library and information science components as collection development, organization of library and information resources, library classification. Special attention is paid to the features of modern acquisitions, cataloguing and next-generation catalogues.

Keywords: library and information science abroad, collection development, organization of library and information resources, library classification, next-generation catalogues.

В статье раскрыты современные тенденции развития таких составляющих библиотековедения, как формирование и организация библиотечно-информационных ресурсов, библиотечно-библиографические классификации. Отдельное внимание уделено особенностям современной каталогизации и прежде всего каталогам нового поколения.

Ключевые слова: зарубежное библиотековедение, формирование фонда, организация библиотечно-информационных ресурсов, библиотечно-библиографическая классификация, каталоги нового поколения.

Визначальними чинниками основних тенденцій розвитку сучасного зарубіжного бібліотекознавства стали комп'ютерні технології і, викликані ними, процеси глобалізації інформаційного простору. Вони не лише зумовили появу нових видів документів і середовища, в якому вони взаємодіють, а й змінили характер інформаційних потреб суспільства, сприяли розвитку невідомих раніше форм наукового спілкування чи наукової комунікації та організації інформації. Тому й нове, що з'являється у зарубіжному бібліотекознавстві, здебільшого обумовлюється стрімким розвитком сучасних комп'ютерних та телекомунікаційних технологій.

Зміни торкнулися і назви самої наукової дисципліни. У США замість традиційного терміна «library science» («бібліотекознавство») загальноновживаним наприкінці минулого століття став термін «library and information science, LIS» («бібліотеко- та інформацієзнавство») [1, с. 15]. Поява у назві нового елемента вказує на зв'язок з інформаційною наукою і означає зміну парадигми цілої теоретичної і практичної галузі. Бібліотекознавство та інформацієзнавство, що перед цим розвивалися паралельно, інтегрувалися в єдину дисципліну.

Нові тенденції торкнулися насамперед такої фундаментальної бібліотекознавчої галузі, як формування фондів. Так, особливістю сучасного змісту поняття «комплектування» є те, що воно не є більше створенням лише фізичного фонду. Простежується тенденція від купівлі й володіння друкованими чи електронними документами до ліцензованого доступу до електронних ресурсів. Замість володіння ресурсом – онлайнвий доступ. Бібліотечний фонд, що перебував у власності бібліотеки і зберігався в її стінах, дедалі більше еволюціонує до фонду, частини якого перебувають у різній власності (наприклад постачальників наукових електронних журналів) й різному доступі (відкритому, ліцензованому тощо) і поділяються на друковані та електронні.

З'явилася невідома раніше необхідність узгодження, інтеграції у процесі комплектування друкованих та електронних ресурсів, визначення кількісного їх співвідношення при комплектуванні, розподілу фінансів на придбання. Проблеми, пов'язані з інтеграцією друкованих та електронних ресурсів у фондах бібліотек, багатьма фахівцями визнаються серед низки основних у бібліотекознавстві й широко обговорюються у бібліотечній періодиці впродовж останніх років. Насправді всі ці дискусії в основі своїй торкаються ширших проблем – майбутнього книги та друкованої культури загалом – і відбивають

сучасні пошуки оптимального співвідношення між традиційними та електронними виданнями.

Яким має бути баланс між ними при комплектуванні? У бібліотеках деяких зарубіжних університетів встановлюється відсоткове співвідношення. Тому не варто забувати, що підходи до комплектування різних типів бібліотек не можуть бути однаковими. Так, завдання національних бібліотек – збирати всю друковану продукцію, незважаючи на доступність електронних варіантів видань. Університетські бібліотеки залежать від навчального процесу, найактивніше ж переходять на е-ресурси спеціальні бібліотеки.

Динамічне зростання кількості видань, відстежувати які не під силу жодній бібліотеці, тим більше зважаючи на реальні штати підрозділів комплектування, викликали до життя нові форми відбору видань у процесі комплектування, які американські фондознавці називають макровідбором. Якщо мікровідбір – це відбір за індивідуальними назвами, то макровідбір – це закупівля літератури цілими партіями на основі спеціальних угод на закупівлю певних серій, продовжуваних видань чи й просто відповідно до профілю комплектування. Великі університетські бібліотеки США 65–90 % бюджету, передбаченого на комплектування, витрачають саме на макрозакупівлі [2, р. 113]. Закуповувати великими партіями вигідніше й через економічні чинники. Оптові постачальники одержують значну знижку від видавців, як правило, 30–35 %, порівняно із видавничим каталогом.

Утім макровідбір має й свої недоліки. Запровадження бібліотеками такого способу відбору монографічних видань посилило тенденції до однаковості, гомогенності фондів. Книги невеликих видавництв, малотиражні видання не завжди можуть потрапити до бібліотеки. Іншою ознакою макровідбору, особливо у зв'язку з відбором е-ресурсів, є втрата контролю за якістю окремих видань. Передплачуючи їх цілими партіями, бібліотеки мають менший контроль за відбором, аніж коли він би здійснювався за окремими назвами. Так, при передплаті баз даних чи окремих пакетів у базах даних одні й ті ж назви або повторюються у різних базах, або потрібні бібліотеці журнали поєднуються з малоцінними, другорядними, вузькопрофільними, які за інших умов бібліотека б не передплачувала.

Ще однією ознакою комплектування, наприклад електронними науковими журналами, є те, що електронні тексти не зберігаються для майбутнього використання, бо передплачується лише ліцензований доступ, а не власність на них. Кожна бібліотека здебільшого платить

великі кошти постачальникам лише за короткотерміновий доступ. Значні суми грошей, особливо з огляду на сучасну фінансову ситуацію, витрачаються на продукти, які залишаються не запитаними читачами, а з нового передплатного періоду зникають взагалі, тобто не несуть будь-якої, навіть потенційної користі від витрат, на відміну від друкованих, аудіо- чи тих же мікрофільмованих матеріалів.

Щодо тенденцій у такій галузі бібліотекознавства, як організація бібліотечно-інформаційних ресурсів, розглянемо насамперед каталоги й класифікації.

Під впливом електронних технологій, передусім пошукових систем Інтернету, які є потужними конкурентами каталогу змінюється природа традиційного каталогу. Онлайн-каталог, який виник на основі свого попередника – карткового каталогу – і тривалий час носив деякі його риси, нині перебуває на стадії переходу у нову якість. Обсяг та зміст поняття «каталог» невпинно розвивається, і нині у зарубіжному бібліотекознавстві все частіше йдеться про *каталоги наступного покоління* (next-generation catalogues) або *каталоги третього покоління* (third-generation catalogues). У чому полягає їх особливість? Насамперед їх характеризує єдине пошукове вікно, розвинений пошуковий інструментарій, фасетні пошукові можливості, розширене візуальне виведення на екран, звернення до взаємодії з читачем.

Метою каталогів наступного покоління (КНП) є наближення пошуку бібліотечно-інформаційних ресурсів до якості того набору пошукових засобів, яким вже звик користуватися сучасний читач, працюючи з пошуковими засобами Інтернету. Такі каталоги пропонують, приміром, таке ж релевантне ранжування інформації відповідно до запиту, яке надають Google чи інші популярні пошуковики. Окрім можливостей централізованого пошуку по всіх ресурсах, що їх надає бібліотека, КНП пропонують також фасетну навігацію, тобто обмеження пошуку за допомогою таких категорій як дата, тема, формат, а також розширений зміст видань – продовження бібліографічного запису у каталозі [3, р. 50].

Інтернет, наявність електронного середовища змінили ставлення до електронних каталогів бібліотек. Вони перестають бути основним джерелом інформації про видання. Уводячи пошуковий термін до Google, читачі одержують релевантний список, а в онлайн-вівій книгарні Amazon – ще й зображення обкладинки видання і перелік інших видань, дотичних до розшукуваної тематики. Бібліотечні каталоги ризикують стати застарілими через широке знайомство й використання потенційними читачами комерційних пошукових систем.

Крім того, американські бібліотекознавці нарікають на те, що на противагу від організованих відповідно до сучасних вимог консолідованих порталів Google і Amazon, бібліотеки надають різні портали різним сегментам фонду. Окремо відбувається пошук в онлайнному каталозі, окремо в електронному репозитарії чи електронній бібліотеці, окремо у базах даних передплачених е-журналів тощо. В українських бібліотеках до цього набору слід додати розрізнений, окремий пошук у каталогах спеціалізованих відділів. Завдання каталогів наступного покоління – забезпечити централізований пошук по всіх бібліотечних ресурсах.

Варто зауважити, що раніше такий пошук здійснювався через генеральний каталог. Особливість електронного централізованого доступу у тому, що він не обов'язково вимагає, аби архітектура бібліотечно-інформаційних ресурсів була централізованою. Не потрібно створювати чи завантажувати готовий MARC-запис на кожну назву до каталожного модуля інтегрованої бібліотечної системи. Пошук має бути централізованим для читача через єдине, віртуальне середовище.

Каталоги наступного покоління дозволяють проводити одночасний централізований пошук і у бібліотечному фонді, і, наприклад, у базі даних статей, й у реферативній базі даних. На позначення такого пошуку в англійській фаховій мові з'явився спеціальний термін – «federated search», що можна перекласти як «об'єднаний пошук». Інформаційно-пошукові системи Web-scale discovery services (служби пошуку у масштабі всього вебу) дають змогу здійснювати цей пошук [4, р. 97–98]. У сучасному інформаційному світі каталог стає не переліком одного чи кількох фондів, як це впливає з більшості його дефініцій, а інтегрованим з пошуковими засобами Інтернету засобом.

Каталоги бібліотек у розвинених зарубіжних країнах прагнуть встигнути за розвитком ситуації. Інакше кількість звернень до бібліотеки і бібліотечних каталогів продовжуватиме знижуватися. Це можна спостерігати і в українських бібліотеках, де відсутні електронні зведені каталоги, й читач змушений звертатися окремо до кожної бібліотеки, каталоги яких здебільшого не пропонують навіть авторитетного контролю, що значно ускладнює пошук.

Утім сучасний онлайнний каталог, навіть у країнах з високим рівнем розвитку бібліотечної справи, у тому вигляді, в якому він існує зараз, не зовсім готовий до функціонування у веб-середовищі. Американські бібліотекознавці вважають, що формат представлення

бібліографічних даних (MARC) ґрунтується на технології управління даними сорокарічної давнини і не відповідає сьогоднішньому рівню програмування [5, р. 24]. Його не використовує жодна спільнота, крім бібліотечної. Разом з тим каталоги бібліотек рухаються від закритої моделі бази даних до відкритої, яка ґрунтується на веб-моделі, у якій записи є зрозумілими для програм, та у форматі, що інтегрується у веб-сервіси та комп'ютерні програми.

Бібліотечний каталог повинен виходити за межі традиційної бібліотеки, щоб залишатися релевантним у сучасному інформаційному середовищі, яке швидко змінюється. І найперспективнішим тут є надання бібліотечної інформації до семантичного вебу та здатність пов'язувати між собою бібліографічні записи, коли каталог уявляється як пов'язаний посиланнями інформаційний універс, де всі ресурси взаємодіють. Якісно нові, призначені для електронного світу, правила бібліографічного опису «Опис та доступ до ресурсу» («Resource description and access») якраз ґрунтуються на здатності каталогу пов'язувати бібліографічні записи між собою [1, с. 265–272]. Нові правила каталогізації ґрунтуються на «Функціональних вимогах до бібліографічного запису» (FRBR), в основу яких покладено концепцію, що універс бібліографічних документів складається з одиниць, пов'язаних між собою [6]. Тому різні видання (вираження) твору та різноманітність носіїв (втілення), на яких цей твір з'являється, повинні бути пов'язані у каталозі.

Особливістю сучасних підходів до каталогізації, про що дуже свідчить американський досвід, є зростання ролі зведених каталогів, які перетворюються у ключовий компонент надання глобального доступу до ширших, багатших фондів, ніж їх може надати окрема бібліотека. Координація дій бібліотек у цих питаннях стає відповіддю на дедалі зростаючі обсяги інформації. Наявність централізованих потужних бібліографічних баз даних на зразок американського Онлайнного комп'ютерного бібліотечного центру (OCLC) або регіональних зведених каталогів навіть ставить під сумнів необхідність ведення кожною бібліотекою США власних локальних каталогів. Тим часом зведений каталог і таким чином об'єднання зусиль головних бібліотек України стосовно створення спільного інформаційного простору так і не був втілений у життя за роки незалежності і навіть не досяг рівня намірів.

Нові можливості, що їх надає електронне середовище для організації та пошуку інформації, вплинуло й на розвиток бібліотечно-бібліографічних класифікацій. Намагання адаптувати

бібліотечно-бібліографічні класифікації до електронного середовища не завжди встигають за розвитком електронних технологій. Свідченням цього є класифікація електронних ресурсів і особливо веб-ресурсів, де традиційні класифікації практично не використовуються. Обсяг поняття «класифікація» в зарубіжному бібліотекознавстві останнім часом збагатився новими підпорядкованими поняттями: класифікація на вебі (Classification Web), веб-Дьюї (WebDewey), КіберДьюї (CyberDewey) тощо [1, с. 338–355].

Розширення тематичного доступу до публікацій за допомогою класифікації згодом може стати спірним питанням, адже масове оцифрування дасть змогу користувачам шукати у найбільшому в світі бібліотечному фонді будь-яке видання. Потреба продовження традиційного тематичного аналізу документів і присвоєння предметних рубрик та індексів класифікації у бібліотеках може бути поставлені під сумнів, оскільки у повних текстах книг читачі матимуть можливості пошуку за допомогою Google чи іншого пошукового механізму.

В українських бібліотеках використовують Бібліотечно-бібліографічну класифікацію, розроблену ще у середині минулого століття, окремі розділи якої були оновлені російським розробником і не для повного, а лише для середнього варіанта таблиць. Суттєвою перешкодою доступу до інформації для українського читача є також відсутність визнаного на національному рівні списку предметних рубрик, які б допомагали розкривати бібліотечний фонд за змістом. Натомість спостерігається розпорошення зусиль бібліотек з підготовки власних списків, вирішення ними складних питань предметизації, які під силу лише провідним бібліотекам [7].

Отже, слід визнати, що веб- та е-середовище принесли нові виклики традиційним способам формування, організації та пошуку інформації. Окрім всього, значна частина інформаційних ресурсів, які раніше перебували у бібліотеках, насамперед наукові журнали, нині є об'єктами прибуткової економіки, що динамічно розвивається. Для того, щоб не втратити свою визначальну і унікальну роль у забезпеченні користувачам доступу до інформації, бібліотеки повинні шукати нові шляхи та своє достойне місце у новому середовищі.

Список використаних джерел

1. *Стрішенець Н. В.* Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема : бібліотекознавчий аспект : монографія / Н. В. Стрішенець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 501 с.
2. *Johnson P.* Fundamentals of Collection Development and Management / Peggy Johnson. – Chicago : ALA, 2004. – 342 p.
3. *Schultz-Jones B.* et al. Historical and Current Implications of Cataloguing Quality for Next-Generation Catalogues // *Library Trends*. – 2012. – Vol. 61, N 1. – P. 49–82.
4. *Barton J., Mak L.* Old Hopes, New Possibilities : Next-generation Catalogues and the Centralization of Access / J. Barton, L. Mak // *Library Trends*. – 2012. – Vol. 61, N 1. – P. 83–106.
5. On the Record : report of the Library of Congress Working Group on the future of bibliographic control. January 9, 2008 [Electronic resource]. – Access mode : www.loc.gov/bibliographic-future/news/lcwg-ontherecord-jan08-final.pdf. – Title from the screen. – Accessed 2.12.2013.
6. Functional Requirements for Bibliographic Records [Electronic resource] : final Report / IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records : Approved by the Standing Committee of the IFLA Section on Cataloguing. Sept. 1997 : as amended and corrected through Feb. 2009. – Access mode : www.ifla.org/files/cataloguing/frbr/frbr_2008.pdf. – Title from the screen. – Accessed 3.12.2013.
7. *Білоус В.* Лінгвістичне забезпечення – важливий аспект діяльності бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського / В. Білоус // *Вісн. Кн. палати*. – 2003. – № 3. – С. 14–17.

Стрішенець Н. Деякі тенденції розвитку сучасного зарубіжного бібліотекознавства.

Ключові слова: зарубіжне бібліотекознавство, формування фонду, організація бібліотечно-інформаційних ресурсів, бібліотечно-бібліографічна класифікація, каталоги наступного покоління.

У статті розкрито сучасні тенденції розвитку таких складових бібліотекознавства, як формування та організація бібліотечно-інформаційних ресурсів, бібліотечно-бібліографічні класифікації. Наголошено, зокрема, що сучасне комплектування не є більше створенням лише фізичного фонду. Простежується тенденція від купівлі

й володіння друкованими чи електронними документами до ліцензованого онлайн-доступу до електронних ресурсів. Динамічне зростання кількості видань зумовило виникнення нових форм відбору видань у процесі комплектування, зокрема макровідбір. Проаналізовано основні переваги та недоліки таких форм відбору.

Окрему увагу приділено особливостям сучасної каталогізації, каталогам нового покоління. Охарактеризовано їх особливості й насамперед здатність забезпечувати централізований пошук по всіх ресурсах бібліотеки. Відзначено роль зведених каталогів, які нині перетворюються на ключовий компонент надання глобального доступу до знань.

Розглянуто вплив електронного середовища на розвиток бібліотечно-бібліографічних класифікацій.

Strishenets N. Trends in the modern foreign librarianship.

Keywords: library and information science abroad, collection development, organization of library and information resources, library classification, next-generation catalogues.

Modern trends in the development of collection management, organization of library resources, library classifications are reviewed in the article. It is emphasized that the current library acquisition is no longer only a creation of physical collection. The trend from buying and owning of printed or electronic documents to a licensed online access to electronic resources is observed. Due to an increasing volume of published materials the new forms of selection in the process of acquisition have emerged. Among them is macro selection. The author presents its main strengths and weaknesses.

Particular attention is given to the innovations in modern cataloguing and to the next-generation catalogues. The main features of next-generation catalogues are characterized and first of all their striving for centralization of access to various library resources. The role of union catalogues in providing a global access to knowledge is specified.

The author also examines an impact of electronic environment on the development of library classifications.

Стришенец Н. Некоторые тенденции развития современного зарубежного библиотековедения.

Ключевые слова: зарубежное библиотековедение, формирования фонда, организация библиотечно-информационных

ресурсов, библиотечно-библиографическая классификация, каталоги нового поколения.

В статье раскрыты современные тенденции развития таких составляющих библиотековедения, как формирование и организация библиотечно-информационных ресурсов, библиотечно-библиографические классификации. Отмечено, в частности, что современное комплектование не является больше созданием только физического фонда. Прослеживается тенденция от покупки и владения печатными или электронными документами к лицензированному онлайн-доступу к электронным ресурсам. Динамичный рост количества изданий обусловил возникновение новых форм отбора изданий в процессе комплектования, в частности макроотбор. Проанализированы основные преимущества и недостатки таких форм отбора.

Особое внимание уделено особенностям современной каталогизации, каталогам нового поколения. Охарактеризованы их особенности и прежде всего способность обеспечивать централизованный поиск по всем ресурсам библиотеки. Отмечена роль сводных каталогов, которые сейчас превращаются в ключевой компонент предоставления глобального доступа к знаниям.

Рассмотрено влияние электронной среды на развитие библиотечно-библиографических классификаций.